

ПІДХОДИ ДО НАВЧАННЯ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

В статье речь идет о методах обучения и развития одаренных детей. На сегодняшний день специфика когнитивной деятельности одаренных детей признана практически всеми исследователями в области одаренности. Признано также, что высокий уровень развития интеллекта может вызвать трудности не только в образовании этой категории детей, но и в их личностном развитии.

Ключевые слова: одаренность, дифференцированное обучение, ускорения, обогащения, углубления, менторинг.

The article deals with the methods of teaching and development of gifted children. To date, specific cognitive activities gifted children is recognized by virtually all researchers in the field of giftedness. It is also acknowledged that the high level of intelligence can cause difficulties not only in the formation of this category of children, but also in their personal development.

Key words: talent, differential tuition, acceleration, enrichment, deepening and mentoring.

Сучасна Україна потребує нової освіти, яка повинна стати базою для розвитку і самореалізації обдарованих учнів. Сучасне суспільство, розвиток промисловості, інформаційних технологій вимагають від освіти підготовки не менш, як 60% випускників, здатних до засвоєння складних інтелектуальних, інформаційно-насичених професій, що реалізуються у рамках продуктивної соціально схвалюваної діяльності.

Процеси розвитку освіти України відповідають змінам, що мають місце у світовому освітньому та культурному просторах, а також зростає розуміння того, що соціально-економічний розвиток та духовність залежать від освітнього рівня громадян. Він не тільки сприяє економічному прогресу, цивілізованості суспільства, але стає чинником подолання соціальної нерівності, бідності.

Інтелектуальний потенціал дестабілізує та ослаблює країну, а в таких умовах, в яких перебуває сьогодні наша держава, може стати загрозою національної безпеки. Тому модернізація освіти, основними цілями якої є забезпечення якості, доступності та ефективності, є гострою та актуальною проблемою.

Виявлення та розвиток обдарованості традиційно вивчається і досліджується у контексті дитячої обдарованості. На жаль, на сьогодні не існує методів виявлення обдарованості, які б мали стовідсоткову гарантію. Це пов'язано, на наш погляд з тим, що до діагностики обдарованих дітей підходять з позиції норми, тобто, методи і тести складаються виходячи з норми, наприклад, інтелектуального розвитку, а все, що перевищує норму, трактується, як обдарованість. Разом з тим, йдеться про те, що обдаровані – це особливі діти, які мають суттєві відмінності. Проблеми, з якими стикаються обдаровані діти, часто не дозволяють реалізувати свій дар.

На сьогодні специфіка когнітивної діяльності обдарованих дітей визнана дослідниками у галузі обдарованості. Визнано також, що високий рівень розвитку інтелекту може викликати труднощі не тільки в освіті цієї категорії дітей, але також в їх особистісному розвитку. Ж. Террасьє говорить про дісинхронію розвитку, Ю. Баєва вказує на екстернальний аспект дісинхронії, І. Сібгатуліна відмічає, що дісинхронія розвитку призводить до втрати інтересу до навчання, К. Домбровський доводить, що обдаровані діти в непропорційній манері демонструють процес позитивної дезінтеграції та особистісного розвитку.

Обдаровані діти, не зважаючи на їх випереджаючий інтелектуальний розвиток, чутливі, вразливі з боку емоційного розвитку, що відповідає або відстає від емоційного розвитку однолітків, тому вимагають особливої уваги та доброти з боку дорослих.

На початку навчання обдарованих дітей необхідно брати до уваги їх психологічну організацію, особистісний розвиток, конструювання ідентичності, що є особливими, а у подальшому можуть призвести до серйозних проблем як у навчанні (неуспішність), так і в особистісному розвитку.

Важливість цієї проблеми визнана на світовому рівні. Парламентська Асамблея Ради Європи у 1994 році прийняла «Рекомендацію 1248» стосовно навчання та виховання обдарованих дітей. В цьому документі мова йде про право обдарованих дітей на освіту, що має бути адаптованою до особливостей їх розвитку та надасть можливість повністю розкритися творчому потенціалу.

Сьогодні серед педагогів немає єдиної думки про те, якою має бути освіта обдарованих дітей. Н. Вінер вказує на гостроту дискусій серед тих, хто займається освітою обдарованих дітей, про «прискорення», «збагачення», «поглиблення», диференціацію, навчання обдарованих дітей в окремих навчальних закладах, класах чи за індивідуальними програмами, навчання зі старшими дітьми, завдяки «переплигуванню» через клас. Багато педагогів є прихильниками думки, що навчати обдарованих дітей необхідно у звичайних класах, разом з однолітками, приділяти уваги освіті всіх дітей, а не тільки групі обдарованих.

У світовій та вітчизняній науці та практиці спостерігається інтерес до розвитку, навчання та виховання обдарованих дітей, необхідно відмітити, що більшої уваги цьому питанню приділяється у Сполучених Штатах Америки, де обдаровані діти вважаються потенціалом розвитку суспільства. Тут на державному рівні визначено, що обдарованими є ті, хто має «потенціал до досягнень на надзвичайно високому рівні порівняно з іншими людьми свого віку, навчання і соціального оточення». Потенціалом розвитку обдарованих дітей вважається «рівень їх досягнень і потенційні можливості в одній або декількох сферах: інтелектуальній, академічних досягнень, творчого або продуктивного мислення, спілкування та лідерства, художньої та психомоторної діяльності».

Учені, в залежності від моделі обдарованості, пропонують свої методи навчання обдарованих дітей. Метод «Трьох видів збагачення навчальної програми» Дж. Рензуллі складається з таких етапів: розширення кола інтересів учнів, розвиток мислення учнів, проведення самостійної дослідницької роботи та вирішення творчих завдань. «Мюнхенська

модель обдарованості» К. Хеллера використовується при оцінці ефективності спеціальних навчальних програм для розвитку обдарованих учнів А. Танненбаум запропонував окрім відомих факторів враховувати ще й випадкові фактори: щасливий збіг обставин, удачу, а також стимулююче оточення, що сприяє розвитку обдарованих дітей. Під керівництвом Р. Стенберга розроблено декілька концепцій, спрямованих на розвиток обдарованих дітей. Більш відомою є «теорія інвестування»[5].

А. Матюшкин головну роль приділяє пізнавальній мотивації та дослідницькій творчій активності, що проявляється у пошуках нового, в постановці та вирішенні проблем [4].

Модель збагачення змісту освіти з метою розвитку інтелектуально-творчих здібностей обдарованих учнів у масових навчальних закладах запропонував О. Савенков. На його думку, зміст освіти є органічною частиною соціокультурного середовища та не може бути зміненим без зміни середовища в цілому [7].

Використовувати в освіті обдарованих дітей міждисциплінарний підхід запропонувала Н. Шумакова. Процес навчання не може обмежуватися лише інтелектуальним розвитком обдарованої дитини, він повинен торкатися особистості в цілому [10].

Про необхідність певного та спеціального структурування освітнього середовища говорить В. Панов. Разом з В. Лебедевим та В. Ясвиним визначено такі підходи до освіти обдарованих дітей:

- технологічний – сукупність навчальної та інших видів діяльностей, що визначаються психологічними цілями і завданнями фізичного, пізнавального, особистісного та соціального розвитку учнів;
- соціальний (комунікативний) – простір міжособистісної взаємодії, що є характерними для цього віку та типу культури, способи взаємодії між суб'єктами цих спільнот;
- просторово-предметний – такий, що забезпечує можливість навчання, розвитку та соціалізації і містить особливості та предметну наповнюваність середовища.

Необхідність особливого підходу до навчання обдарованих дітей викликана тим, що такі діти мають прискорене мислення, швидше засвоюють новий матеріал, їм непотрібно значної уваги і контролю дорослого під час навчання [6].

Спеціальною освітою обдарованих дітей почали займатися ще з 70-х років ХХ ст. За ці роки пропонувалися різні форми навчання обдарованих дітей:

- диференціація – створення спеціальних навчальних закладів для обдарованих дітей, де навчальний план відповідав рівням розвитку обдарованих учнів. Така форма навчання викликала суперечку між її прихильниками та тими, хто вважав, що така форма навчання є недопустимою. Це призвело до виникнення різних типів освіти обдарованих:

1. Школа-супутник, спрямована на середню освіту. Обдаровані діти відвідують таку школу один або два рази на тиждень, решту часу навчаються у загальноосвітньому навчальному закладі за офіційною програмою.

2. Спеціальні класи, в яких обдаровані діти навчалися за програми, що відповідали їх особистісному розвитку.

- прискорення, що міститься у навчанні обдарованих дітей у класах, що відповідають їх інтелектуальному, а не хронологічному розвитку. Існує три типи прискорення: 1) ранній вступ до школи, наприклад, у віці п'яти років; 2) відвідування курсів, призначених для більш дорослих, навіть, у вищих навчальних закладах; 3) більш ущільнені курси, що дають змогу витратити менше часу на їх вивчення;

- збагачення передбачає розвиток обдарованої дитини у горизонтальному русі, тобто, дитина навчається в оточенні однолітків, але завдяки позашкільним закладам чи літнім таборам для обдарованих дітей, навчання з окремих предметів проходить у відповідності до їх інтересів та рівня розвитку;

- адаптація офіційної навчальної програми до потреб і особливостей обдарованої дитини. Ця форма навчання здійснюється під час навчання у звичайному класі, але вимагає високого рівня кваліфікації вчителя. Адже необхідно враховувати, як вчити такого учня та, як його оцінювати. Важливим є врахування соціального та емоційного розвитку обдарованої дитини;

- турбота обдарованого учня про однокласника під час роботи у групах, що дозволяє обдарованій дитині увійти до кола однолітків та сприяє кращому розвитку як одних, так і інших;

- індивідуальне навчання на дому;

- індивідуальне навчання за особливою програмою у рамках звичайного класу.

У багатьох країнах, наприклад, Канаді, США, здійснюється форма навчання обдарованих дітей з урахуванням їх психологічних особливостей, де здійснюється керівництво досвідченим фахівцем, який опікується розвитком обдарованої дитини. Така форма роботи отримала назву менторингу.

За часів радянського союзу існувала подібна форма роботи, що отримала назву «наставництво», але здійснювалось воно частіше у професійній сфері.

Тип відносин між ментором і учнем є важливим чинником ефективності процесу менторингу. Ця початкова фаза взаємодії визначає подальший розвиток відносин і функцій ментора. Наприклад, учитель, гід тощо. Тип відносин між ментором і обдарованим учнем залежить від потреб і цілей менторингу.

Менторинг може бути формальним і неформальним. Існує третій тип менторингу, що є компромісом між формальним та неформальним, так званий, напівформальний менторинг.

Формальний менторинг базується на цілях і потребах навчального закладу, є чітко структурованим, з домінуванням відносин керівник – підлеглий. Для здійснення такого типу менторингу визначається керівник програми, залучаються наявні ресурси. Участь учнів у програмі є обов'язковою. Ментор і учень об'єднуються згідно їх інтересів і професійної компетенції ментора, у цьому випадку – вчителя-предметника. Від цих відносин виграють вчитель, учень і навчальний заклад.

У напівформальному менторингу міститься велика кількість складових формального, за винятком взаємозалежності між ментором та учнем. Він характеризується меншою залежністю у відносинах, але здійснюється щодо всіх учнів.

Неформальний менторинг встановлюється спонтанно, в міру необхідності (наприклад, на час підготовки до предметної олімпіади). Мова йде про відносини вільного вибору між ментором та учнем, який довіряє досвіду і професіоналізму ментора і взірцем для наслідування.

Залежності від цілей, потреб і ресурсного потенціалу навчального закладу може здійснюватися колективний менторинг, що дозволяє групі осіб ділитися колективним досвідом і спиратися на взаємну підтримку. Середня чисельність членів групи становить 10 осіб. Ресурси для такого виду менторингу у навчальному закладі є. Перевагою цього виду менторингу є те, що учень може звертатися до більшої кількості менторів.

При менторингу трьох, учитель ділиться з учнем знаннями, досвідом, професіоналізмом, який, у свою чергу, є ментором для іншого учня, менш компетентного, і також ділиться з ним знаннями, досвідом, набутими новими вміннями та навичками. Іноді ця група може збиратися разом, для обміну досвідом і знаннями.

Зворотній менторинг дозволяє ментору отримувати від учня інформацію з різних питань, в яких він є менш обізнаним, наприклад, інформацію про сучасну молодіжну субкультуру.

Міжфункціональний менторинг встановлюється між учнем, який цікавиться біологією та ментором, який є фахівцем з іноземної мови.

Дистанційний менторинг є наслідком технічних інновацій. З його допомогою менторинг може здійснюватися у віддалених в географічному відношенні закладах та установах. Більш ефективним він буде за умови їх попереднього знайомства.

Необхідність менторингу по відношенню до обдарованих дітей обумовлена психологічними особливостями та проблемами їхнього розвитку.

Менторинг дозволяє обдарованій дитині:

- підвищити впевненість у собі;
- дізнатися про можливості розв'язування конфліктів інтересів;
- отримати професійну орієнтацію;
- знайти розв'язання гострих етичних проблем;
- задовольнити власну допитливість;

у рамках шкільної програми збагатити зміст освіти та забезпечити опанування навчальними програмами у прискореному темпі тощо.

Менторинг – це взаємозбагачуючий процес. Висококваліфіковані і досвідчені ментори отримують вигоду від цього процесу. Вони знайомляться з думками інших, новими ідеями учнів. У нього з'являється унікальний життєвий досвід, підвищується впевненість у собі, розширюються можливості, розвиваються комунікативні навички.

Менторинг дозволяє здійснювати «навчання з захопленням», і надає учням не тільки знання та вміння, а сприяє формуванню позитивного «образу-Я» та адекватної

самооцінки, розвитку здібностей до лідерства та вмінь соціальної взаємодії, допомагає встановлювати тривалі дружні стосунки з однолітками і сприяє творчим досягненням. Учні вчаться враховувати не тільки сильні, але й слабкі боки.

Цей метод дозволяє більш природним способом втілювати стратегії прискорення і збагачення змісту освіти у поєднанні з можливістю враховувати індивідуальні особливості обдарованого учня. До плюсів менторингу належить і те, що така форма діяльності не потребує великих витрат, її можна реалізувати в будь-яких умовах. Це робить використання менторингу бажаним.

Освіта обдарованих дітей за розробками провідного Інституту навчання США повинна спиратися на сім принципів:

1) зміст освітньої програми повинен містити ретельно відпрацьоване, комплексне і глибоке вивчення основних ідей, проблем і тем;

2) освітня програма для обдарованих учнів повинна здійснювати вживання навичок продуктивного мислення, щоб надати учням можливість переосмислити ті знання, що вони мають та генерувати нові;

3) освітня програма для обдарованих учнів повинна надавати їм можливість досліджувати потік інформації, що постійно змінюються;

4) програма повинна сприяти добору та використанню відповідних ресурсів для їх навчання;

5) освітня програма повинна сприяти самоврядуванню навчальним процесом з боку учнів, а також сприяти їх саморозвитку;

6) програма повинна забезпечити розвиток розуміння внутрішнього світу, а також природи міжособистісних стосунків, соціальних взаємовідносин, значущості охорони навколишнього середовища, культурних традицій;

7) експертна оцінка освітньої програми для обдарованих учнів повинна знаходитись у відповідності зі встановленими принципами, разом з тим, враховувати більш високий рівень мислення, здатність до творчості, перевагу при виконанні завдань та в результатах діяльності.

Обдарований учень потребує менше часу на засвоєння офіційної шкільної програми. Тому, необхідно забезпечити його відповідною літературою, навчальними посібниками, іншими сучасними засобами інформації для збагачення процесу навчання. Окрім індивідуальних завдань під час навчання, збагачення змісту навчання може бути здійсненим через мережу різноманітних гуртків за інтересами, участі у діяльності позашкільних заходів, екскурсії, науково-дослідницьку діяльність.

У рамках існуючої системи неможливо здійснити належну освіту обдарованих дітей. Отже, виходячи з реалій сьогодення, необхідні нові форми збагачення освіти для розвитку обдарованих дітей. Такою формою виявлення, навчання та виховання обдарованих дітей, може стати проектно-ігрова діяльність, що забезпечить:

- прискорене формування базових навичок за допомогою реорганізації у відповідності до більш високого рівня знань і розвитку обдарованих дітей (прискорення);

- включення учнів в активну навчальну діяльність з розробки і вирішення проблем, а також в пошукову діяльність (збагачення);
- надання учням можливості налагоджувати зв'язки всередині запропонованої системи знань за допомогою концентрації на ключових питаннях, ідеях і темах (міждисциплінарна освіта).

Необхідно зазначити, що втілення програм освіти обдарованих дітей, як правило, тримається на ентузіазмі окремих учителів або навчальних закладів. Батьки також повинні бути зацікавленими у розвитку обдарованої дитини. Їх необхідно знайомити з методами навчання обдарованих дітей, і разом зі вчителями, мають відібрати ті, що більш підходять їх дитині. Батькам належить головна роль у розвитку афективної сфери обдарованої дитини, тому, що емоційний розвиток корелює з хронологічним віком, а не з інтелектуальним розвитком. Ще одним важливим завданням для батьків є допомога обдарованій дитині в її соціальному розвитку.

Таким чином, з вищесказаного можемо зробити висновки.

1. Більш визнаними та поширеними методами навчання обдарованих дітей є наступні: прискорення, збагачення та поглиблення. Ці загальноприйнятні методи можуть використовуватися одночасно або окремо.

Прискорення міститься у слідуванні за інтелектуальним розвитком дитини. В існуючій шкільній системі навчання його можливо використовувати на різних етапах навчання. Перешкодою може виступати дісинхронія розвитку обдарованої дитини, наприклад, психомоторного розвитку.

Збагачення надає обдарованій дитині більш широкого доступу до інформації. Мова йде про «задоволення» її інтелектуальної допитливості, підтримці у розвитку процесів мислення та креативності. Збагачення процесу навчання може здійснюватися самою обдарованою дитиною за допомогою тих засобів інформації, до яких вона має доступ.

Поглиблення міститься у більш повному вивченні предметів шкільної програми. При такому навчанні більш ефективно використовуються міжпредметні зв'язки. Наприклад, при вивченні терени Піфагора, учні одночасно знайомляться з історичною епохою, в яку він жив, мистецтвом, літературою, архітектурою. Тобто, поглиблення передбачає не тільки інтелектуальний, але моральний і соціальний розвиток обдарованого учня.

Використані літературні джерела

1. Асмолов, А. Г. Культурно-историческая психология и конструирование миров / А. Г. Асмолов. – М.: ИПП; Воронеж: НПО МОДЭК, 1996. – 768 с.
2. Бурменская, Г. В. Одаренные дети / Г. В. Бурменская; общ. ред. Г. В. Бурменской и В. М. Слущкого. – М.: Прогресс, 1991. – 376 с.
3. Дружинин, В. Н. Структура психометрического интеллекта и прогноз индивидуальных достижений // Интеллект и творчество: сб. науч. тр. / ИП РАН; отв. ред. А. Н. Воронин. – М.: 1999. – С.5–29.

4. Матюшкин А. М. Загадки одарённости: Проблемы практической диагностики. / А. М. Матюшкин. – М.: Школа-Пресс, 1993.
5. Одаренные дети: пер. с англ./ Общ. ред. Г. В. Бурменской и В. М. Слущкого; Предисл. В. М. Слущкого. – М.: Прогресс, 1991. – 376 с.
6. Панов В. И., Лейтес Н. С., Матюшкин А. М. Одаренные дети: выявление, обучение, развитие // Відкритий урок, 2002. – № 13–14.
7. Савенков А. И. Одарённый ребёнок дома и в школе. – Екатеринбург: У-Фактория, 2004. – 272 с.
8. Фестингер Л. Теория когнитивного диссонанса = A theory of cognitive dissonance / Пер. А. Анистратенко, И. Знаешева. — СПб.: Ювента, 1999.
9. Хеллер К. А., Перлет К., Сиервальд В. Лонгитюдное исследование одарённости // Вопр. психологии. – 1991. – № 2.
10. Шумакова Н. Б. Составляем программу обучения одарённых детей // Обдарована дитина. – 2005. – № 10. – С. 14–19.
11. Acereda A, Sastre S. La Superdotación. Síntesis. Madrid: 2000.